

DİJİTALLEŞME SÖYLEMİNİN KAMU YÖNETİMİ DİSİPLİNİNE OLASI ETKİSİ: 1950 DENEYİMİNDEN YOLA ÇIKAN BİR ÖNGÖRÜ

THE POSSIBLE EFFECT OF THE DIGITALIZATION DISCOURSE TO THE DISCIPLINE OF PUBLIC ADMINISTRATION: A PREDICTION FROM THE 1950 EXPERIENCE

Elifcan ALTINIŞIK*

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, elifcana@ankara.edu.tr

ÖZ

Türkiye’de dijital kamu yönetimi görel olarak kamu yönetiminde kırtasiyeciliğin azaltılması, katılımcılığın artırılması, kamu hizmetlerinin verimli, etkin, şeffaf ve hızlı biçimde sunulması ile ilişkilendirilmiştir. Bu çalışma şu temel soruyu sormaktadır: Dijitalleşme söylemi Türk kamu yönetimi disiplininin gelişimine nasıl bir katkı sunacaktır? Çalışma, bu soruyu “çağdaş kamu yönetiminin başlangıç yılları” olarak kabul edilen; disiplinin “sorunlu” olarak inşa edildiği 1950’li yıllarda elde edilen deneyimden yararlanarak cevaplama çabasıdadır. Çalışmanın amacı dijitalleşme söyleminin kamu yönetimi disiplinine olası etkisi-katkısını tartışmaktır. Bu amaca ulaşmak için çalışmada dikey karşılaştırma yöntemi benimsenmiştir. Çalışma, 1950 dönemi kamu yönetimi disiplininin kurgulanış biçimi; konu, alan, kavram ve terminoloji seçimi ile günümüz kamu yönetiminde dijitalleşme söylemi arasında benzerlikler olduğunu varsaymaktadır. Bu benzerlikten yola çıkarak dijitalleşme söyleminin, disiplinini “teknik” bir alanla sınırlama olasılığı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Dijitalleşme, dijital çağda kamu yönetimi, kamu yönetimi disiplini, 1950’li yıllar.*

Jel Kodları: *H83, H89, I2, I28.*

ABSTRACT

Relatively, digital public administration in Turkey has been regarded as a reduction of the paperwork, an increase in participation, an efficient, transparent and fast way to delivery of public services. This study asks the following main question: How will the digitization discourse contribute to the development of Turkish public administration discipline? This study aims to answer the aforementioned question pertaining to the experience obtained during the 1950’s; regarded as the “starting period of contemporary public administration”; where the discipline was “problematical”. The purpose of this study is to discuss the possible effect or contribution of the “digitization discourse” to the discipline of public administration. In order to achieve that; the vertical comparative method is adopted. This study assumes that there are similarities between with the choice of subject, field, concept, and terminology, the form of generation the discipline of public administration in the period of 1950 and current discourse of digitalization in public administration. From this analogy, the possibility of limiting the discipline of the digitization discourse to a “technical” field is discussed.

Keywords: *Digitalization, public administration in the digital age, the discipline of public administration, 1950s.*

Jel Codes: *H83, H89, I2, I28.*

1. GİRİŞ

Türkiye’de çağdaş kamu yönetimi öğretiminin başlangıç yılları olarak kabul edilen 1950’li yıllar aynı zamanda az gelişmiş ülkelere “kalkınma” idealinin sunulduğu yıllardır. Bu dönemle birlikte, kalkınma yönetiminin bir aracı olarak görülen kamu yönetimi disiplini, “yönetim-organizasyon”, “sevk-idare” temelinde; idare aygıtının modernleşmesi amacıyla; “teknik” bir aygıt olarak kurgulanmıştır.

1950 döneminden önce Türkiye’de köklü bir yönetim düşünüşü, geleneği ve yazınının varlığı¹ mevcut olsa da bu yıllardan itibaren kamu yönetimi disiplini, dönemin ruhu ve ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de “kamu yönetimi” (amme idaresi kürsüsü) 1950 öncesinde sahip olduğu düşünce ve pratiğinden soyutlanarak oluşturulmuştur. Söz konusu soyutlamayı Soysal (2010:5), kamu yönetiminin başlangıçta “amme idaresi” olarak Arapça kökenli sözcüklerle de olsa bir bilim dalı olarak Türkiye’ye gelişini İkinci Dünya Savaşı sonrasının siyasal, kültürel ve bir ölçüde askeri etkileriyle birlikte gelen Amerikan “nüfuz”unun sonucu olarak ifade etmiştir. Mihçioğlu (1988:8) ise Türkiye’de çağdaş kamu yönetimi öğretiminin başlamasına yol açan ilk önerilerin Dünya Bankası’na oluşturulan *Barker Kurulu*’nun 1951 yılında sunduğu yazanakta yer aldığını belirtmiştir. Türkiye’de bir Kamu Yönetimi Enstitüsü’nün kurulmasını öngören ilk kamusal belge ise Birleşmiş Milletler Örgütü ile Türk hükümeti arasında 5 Eylül 1951 günlü Teknik Yardım ana anlaşmasının uygulanmasına ilişkin 8

Mayıs 1952 günlü, 1 sayılı ek anlaşmadır (Mihçioğlu, 1988:3). İşbirliği çerçevesinde yoğunlaştırılması istenilen konuların, dar anlamda kamu yönetimi, yönetim kuramı ile yönetim teknikleri, yönetimin değişik işlevleri ve yönetkibilim olduğu ifade edilmiştir (Mihçioğlu:1988: 33-34).

1950 döneminin anlayışı kamu yönetimi disiplini “örgüt geliştirme”, “yönetim-organizasyon”, “sevk-idare” gibi görece daha teknik ve dar bir alanla, “örgüt- yapı” gibi kısıtlı bir analiz ölçeğiyle, “en iyi, en rasyonel, en moderne ulaşma” çabasıyla da evrensel-pozitivist bir yöntem ile sınırlandırmıştır. Bu dönem Emre (2003: 10) tarafından “*Amerikan yönetim teknolojisinin ithal edilmeye başlandığı yıllar*” olarak adlandırılmıştır. 1950 deneyiminin; yüklü olduğu değer yargıları, ön kabulleri, söylemleri, yöntemi, alan ve konu seçimi ve ürettiği bilgi ile kamu yönetimi disiplini alan-konu-yöntem bakımından kısır bir döngüye yerleştirdiği; tarihsel- toplumsal bağlamından soyutladığı ifade edilebilir. Türkiye’de kamu yönetimi disiplinin ülkenin tarihsel, toplumsal ve yönetsel gerçekliğinden soyutlanarak oluşturulması ve bu eksende kurgulanan disiplinin ürettiği bilginin gerçekle bağ kuramaması ile ortaya çıkan çelişki, ilerleyen yıllarda alanyazında “*kamu yönetiminde kimlik bunalımı*”² ifadesiyle vücut bulmuştur. Sorun, yönetim-siyaset, kamu yönetimi-işletmecilik ikiliği bağlamında tartışılrsa da aslında bir üst başlık olarak değerlendirilebileceğimiz “*olgu-değer*”³ ikiliğine işaret etmektedir.

¹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Güler, B. A. (2010). *Türkiye’nin Yönetimi-Yapı*, Ankara: İmge Yayınevi. (4.baskı), ss.51-68; Keskin, N.E. (2006). “Türkiye’de Kamu Yönetimi Disiplininin ‘Köken’ Sorunu”, *Amme İdaresi Dergisi*, 39/2, ss. 1-28; Keskin, N.E. (2008). “Türkiye’de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910”, *Amme İdaresi Dergisi*, 41/4, ss. 1-25; Onar, S. S. (2003). “İdare İlimi ve İdare Hukuku Bakımından Türkiye’nin ve Hukuki Bünyesinin Geçirdiği İstihaleler ve Bugünkü Durum” B. Aykaç vd. (der.) *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Ankara, Türkiye: Yargı Yayınevi, ss 3-34.

² Kavramın patentinin D. Waldo’ya ait olduğu ifade edilmekle (Üstüner, 1995: 59) birlikte Türkiye’de “*kamu yönetiminde kimlik bunalımı*”na ilişkin ayrıntılı tartışmalar ve analizler için bakınız: Ergun, T. vd. (1995). *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyum Bildirileri*, Cilt I, Ankara, Türkiye: TODAİE Yayını; Güler, B. A.(1994). “Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 27/4, ss.3-19; Şaylan, G.(2000). “Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler”, *Amme İdaresi Dergisi*, 33/2, ss.1-22.

³ Alanyazında “Simon-Waldo Debate” olarak nitelendirilen olgu-değer tartışması için bakınız: Simon, H. A.(1952). “Development of Theory of Democratic Administration: Replies and

1990'lı yıllarla birlikte kamu yönetimi disiplininde kimlik bunalımı tartışmaları devam ederken, gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, 2000'lerde hemen hemen her alanı dönüştürücü nitelikte bir güç kazanmıştır. Günümüzde nesnelerin interneti, yapay zekâ, Dördüncü Endüstri Devrimi gibi kavramlarla genişleyen bilgi ve iletişim teknolojileri, kamu yönetimlerinin iş görme biçimlerini değiştirmeye zorlamıştır. Dijitalleşmenin⁴ gereği olarak Türkiye'de de bilgi teknolojilerinin kullanımı ve yaygınlaşması için çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Söz konusu politikaların Avrupa Birliği (AB) ve Dünya Bankası (DB) inisiyatifinde başlatıldığını tespit etmek mümkündür. 1993 yılında Dünya Bankası ile kamu sektöründe bilişim teknolojilerinin daha etkin kullanımını kapsayan “*Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon Raporu*” hazırlanmıştır (Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı, 2016: 2). 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği rehberliğinde teknik kurullar kurulması, çeşitli projelerin geliştirilmesi, genel strateji belgelerinin ve eylem planlarının oluşturulması ile başlayan süreç günümüzde de devam etmektedir.

Kamu hizmet sunumunda dijitalleşmenin, bilim ve teknoloji politikalarının gerekliliği bir “vak'a” olarak kabul edilmekle birlikte çalışmanın temel sorusu şudur: Dijitalleşme söylemi Türk kamu yönetimi disiplininin gelişimine nasıl bir katkı sunacaktır? Bu temel soru bağlamında alt sorular: Söz konusu olası etki ya da katkı 1950

deneyiminden yola çıkılarak öngörülebilir mi? Dijitalleşme söylemi, tıpkı 1950'li yıllarda olduğu gibi disiplini “teknik” bir alana sıkıştırabilir mi? Söz konusu sorular bağlamında çalışmanın amacı “dijitalleşme söyleminin” kamu yönetimi disiplinine olası etkisi-katkısını tartışmaktır. Çalışmanın temel problematiğini oluşturan dijitalleşmenin kamu yönetimi disiplinine olası etki-katkısı 1950 deneyiminden yararlanılarak öngörülmeye çalışılacaktır. Çalışmanın, dijitalleşme-disiplin ilişkisini karşılaştırmalı bir yöntemle ele alması, gerek yöntem gerekse konu bakımından alanyazına katkı sağlayacaktır.

Çalışmada dikey karşılaştırmalı yöntem kullanılacaktır. Karşılaştırmalı çalışmaların barındırdığı yöntemsel güçlükleri aşma niyetiyle “1950 deneyimi” bir sabite/tipoloji/soyutlama biçiminde ele alınacaktır. Soyutlama çalışması yapılırken, dönemin tarihsel ve toplumsal dokusu, disiplinin kuruluşunu etkileyen dışsal faktörler göz önünde bulundurulacaktır. Ancak şu çekinceyi de ifade etmek gerekir: “1950 deneyimi” soyutlaması o dönemin kamu yönetimi disiplinde egemen olan “genel” karakteristiğe işaret etmektedir. Çalışmada mekân sabitliği sağlanmış, zaman ise 1950 ve günümüz olarak belirlenmiştir.⁵ Karşılaştırma nesnesi ise kamu yönetimi disiplindir.

Çalışmanın veri kaynakları alanyazına ilişkin telif eserlerden, disiplinle ilgili yapılan konferans ve kongrelerden, dijital kamu yönetimine ilişkin uygulama örnekleri, temel politika belgeleri ve alanyazından meydana gelmektedir.

Çalışma yukarıda ifade edilen temel soru, yöntem, amaç ve varsayım çerçevesinde iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, 1950 dönemine ilişkin olarak, kamu yönetimi disiplininin kuruluşu ve temel özellikleri çerçevesinde “1950 deneyimi” nin bir soyutlaması yapılacaktır. İkinci

Comments”, *The American Political Science Review*, 46/2, pp.494-496; Waldo, D. (1952a). “The Development of Theory of Democratic Administration”, *The American Political Science Review*, 46/1, pp. 81-103; Waldo, D. (1952b). “Development of Theory of Democratic Administration: Replies and Comments”, *The American Political Science Review*, 46/2, pp. 500-503.

⁴ Türk Dil Kurumuna göre dijital kelimesi, sayısal; verileri bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterme ve verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesi anlamlarına gelmektedir. Bu çalışmada dijitalleşme söylemi; bilişim teknolojileri, bilgi ve iletişim teknolojileri, e-devlet, nesnelerin interneti, yapay zekâ ve Dördüncü Endüstri Devrimi kavramlarını kapsayan çatı bir kavram olarak ele alınmıştır.

⁵ San (1993: 159) karşılaştırma yönteminin, zaman ve mekân boyutlarına dikkat çekmiş; karşılaştırma için gerekli ideal tiplerin, sosyo-kültürel çevrelerin kendi özgün yapıları ve işlevlerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

bölümde Türkiye'deki bilgi ve iletişim teknolojilerinin alanyazın ve politika belgelerindeki görünürlüğü açıklanacak; sonuç bölümünde dijitalleşme söyleminin kamu yönetimi disiplinine olası etkisi çalışma kapsamında yapılan tartışmalar çerçevesinde değerlendirilecektir.

2. KAMU YÖNETİMİ DİSİPLİNİNDE 1950 DENEYİMİ

Dünya genelinde iktisadi ve toplumsal alanda belli başlı kırılmaların yaşandığı 1950'li yılların aynı zamanda Türkiye'de çağdaş kamu yönetimi öğretiminin başlangıç yıllarına denk düşmesi tesadüf değildir. Bu dönemde, II. Dünya Savaşı'nın, özellikle az gelişmiş ülkelerde, yaratmış olduğu yıkımın kalkınma iktisadı ile aşılacağı; kalkınma iktisadının temel öğretilerinin ise kalkınma yönetimini vasıtası ve buna paralel olarak idare aygıtının modernleştirilmesi ile gerçekleştirilebileceği anlayışı hâkim olmuştur.

Kalkınma iktisadı, merkezdeki sanayileşmiş ülkelerin, çevrenin kalkınma çabasına genişleyen ticaret, mali transfer ve teknik yardım aracılığıyla önemli bir katkı sağlayabileceği önermesiyle yakından bağlantılıdır (Hirschman, 2015: 36-37). Söz konusu maddi yardımların rasyonel bir biçimde yönetilmesi ise kamu yönetimlerinin rasyonelasyonu ile ilişkilendirilmiştir. Heper'in (1973: 6-7) ifadesiyle;

“...personel, bütçe teknikleri, örgüt ve metot, kontrol ve sorumluluk gibi konularda Batıda, ve bilhassa ABD'de geliştirilen sistemlerin az gelişmiş ülkelere aynen benimsenmesi fikri ileri sürülmüş hatta bazı uluslararası kuruluşlar (Birleşmiş Milletler gibi) tarafından “hazır reçeteleri” içeren el kitapları yayınlanmıştır.”

Türkiye'de çağdaş kamu yönetimi öğretiminin başlamasına yol açan ilk öneriler Türk hükümetinin isteği üzerine Dünya Bankası'nca oluşturulan *Barker Kurulu*'nun 1951 yılında sunduğu yazanakta yer almıştır (Mihçioğlu, 1988:8).

Yazanakta, kamu yönetimi ile işletmecilik kürsü ya da bölümlerinin kurulması önerilmiş (Mihçioğlu, 2: 1988); Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden beş kişilik bir heyetin kamu yönetimi alanında eğitim görmek üzere Birleşik Amerika'nın Los Angeles kentindeki Güney Kaliforniya Üniversitesinin Kamu Yönetimi Okuluna gönderilmesi (Mihçioğlu, 1988:6-7) öngörülmüştür. Türkiye'de bir Kamu Yönetimi Enstitüsü'nün kurulmasını öngören ilk kamusal belge ise Birleşmiş Milletler Örgütü ile Türk hükümeti arasında 5 Eylül 1951 günlü Teknik Yardım ana anlaşmasının uygulanmasına ilişkin 8 Mayıs 1952 günlü, 1 sayılı ek anlaşmadır (Mihçioğlu, 1988:3). Bu anlaşma ile ilk önce SBF'nin içinde oluşturulan, TODAİE'nin kurulması öngörülmüştür.

Anlaşmalar çerçevesinde kamu yönetimi öğretiminde yabancı öğretilerin⁶ etkisinden söz etmek gereklidir. Bu öğretilerden en etkili isim M. Dimock'tur. Türkiye'de 1950'li yılların "amme idaresi" düşüncesinin kuruculuğunu üstlenmiş yazar olarak ifade edilen M.Dimock, TODAİE kütüphanesinde en çok yayını bulunan öğretici ve ilk kamu yönetimi ders kitabının yazarıdır (Güler, 2008: 11). Dimock'a göre (1954: 59) amme idaresi, “*hükümet programının müesseseler ve insan kaynaklarından istifade edilerek nasıl yürütüldüğünün incelenmesidir.*” Bu tanım ile 1950 döneminin kamu yönetimi algısının; yürütme organı çerçevesinde, örgüt ölçeğinde ve sevk-idare işlevinde oluşturulduğunu göstermektedir.

1950 döneminin önemli bir ismi olan Mihçioğlu'na göre (1990:1), yönetim biliminin konusu, “yönetim sürecidir”; kamu yönetimi ile işletme yönetimi arasındaki benzerlikler ayrılıklardan daha çoktur; bir bilim dalı olarak “kamu yönetimi” yürütme ögesinin yönetsel

⁶ 1950'li yıllarda yabancı öğretilerin Türk Kamu Yönetimi disiplindeki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Güler, B.A. (2008). “1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini: Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleşti?”, *Memleket Siyaset Yönetim*, 7: 6-28.

sorunları üzerinde durur; yasama ve yürütme örgütleri taşıdıkları özellikler dolayısıyla yönetim biliminin ilgi alanı dışında bırakılmışlardır (Mihçioğlu, 2: 1990).

1950’li yıllarda Türkiye’de kamu yönetimi disiplinine ilişkin Sürgit’in (1979) tespitleri de dikkat çekicidir. Sürgit TODAİE’de 1953-1957 döneminin ağır basan özelliğini “*Organizasyon ve Metot etkinliklerinin geliştirilmesi için bir hazırlık ve eğitim dönemi*” olarak tanımlamıştır (1979: 28-29):

“...bu dönemde, O ve M konusu, Genel Öğretim programı olarak anılan yönetici yetiştirme programlarında esas itibarıyla teorik bir ders olarak, BM tarafından Enstitüye gönderilen uzmanlar tarafından okutulmuştur. Bunlar sırasıyla Harvey (ABD) Olson (İsveç) Laurence L. Barber (ABD) dır. 1953’leri izleyen yıllarda OM, Türk Kamu Yönetiminde, üzerinde giderek daha çok durulan bir konu durumuna geldiği kuşkusuzdur.”

1950 dönemi “*Amerikan yönetim teknolojisi*”nin ithal edilmeye başlandığı yıllar olarak değerlendirilmiş; Türk yönetim biliminin başlangıç yıllarından itibaren “aktarmacılıktan” kurtulmadığını ifade edilmiştir (Emre, 2003: 10). Bu dönem sonucunda teknik yardımların az gelişmişliği kalkınmaya çevirmenin bir aracı olmadığından hatta az gelişmişliği pekiştirme ve yeni tip bir sömürgeleştirme biçiminin tekniği olarak kodlandığından söz edilmiştir (Güler, 2008: 22).

1950’li yıllarda evrensel- işlevsel- teknisist biçimde tasarlanan kamu yönetimi disiplininin söz konusu nitelikteki gelişimini ilerleyen yıllarda yapılan görgül çalışmalarla izlemek mümkündür. Dergi, kitap, makale ve atıf incelemesi gibi yöntemlerle alanyazına ilişkin bir durum değerlendirmesi yapma amacı taşıyan çalışmalarda; yönetimin yapısal- yasal yönleri ile yönetim organizasyon konularının en çok işlenen konu olduğu, bu konuların ise Amerikan alanyazını çerçevesinde ele alındığı, Türkiye’nin gerçekliğine ilişkin bilgi üretmeye yönelik çalışmaların azlığı (Berkman ve Kozan,

1979: 23; Berkman, 1987: 27- 28) tespit edilmiştir. Bu konuyla ilgili Berkman’ın (1987: 41) değerlendirmesi dikkat çekicidir:

“... en çok makale yazılan ikinci konu olan örgüt kuramı ile personel yönetimi makaleleri ise çoğunlukla Amerikan literatüründeki kavramları ve modelleri aktarmakla yetinmekte ve dolayısıyla Türkiye’deki sosyal- kültürel bağlamı gözönüne alınmamaktadır. Böyle bir durumda da Türkiye’de geçerliliği kuşkulu ya da belirsiz bir bilgi dolaşımı ve birikimi oluşmaktadır.”

Amme İdaresi Dergisi’nde 1975-1994 yılları arasında yayımlanan makalelerin en çok atıfta bulunduğu kitaplar dikkate alındığında, kitaplar içinde tamamıyla dar-örgütsel-yönetimsel bakış açısına sahip kitaplara ilgi gösterildiği; bu bakış açısı içersinde yasal-yapısal, yönetimin ilkeleri-işlevleri ve davranışsal eksenli kitapların varlığı; araştırmaya konu olan kamu yönetimi kitabı içinde geniş-siyasal bakış açısını yansıtan hiçbir kitabın bulunmadığı (Özen, 1995:78-79); kamu yönetimi alanyazının büyük ölçüde örgütler-yönetim alanından yararlandığı, çoğunlukla bu alanın da sadece işlevselci paradigmasına ait sınırlı sayıda metaforu benimsediği (Özen, 1995:95) belirtilmiştir.

İlk otuz yılın tamamı (1935-65) boyunca işletme dünyası için geliştirilen kavramsal çerçeve ve tekniklerin, kamu hizmeti veren örgütlerin yönetimine ilişkin düşünceleri beslediği ve şekillendirdiğine (Üsdiken ve Çetin, 1999: 65) işaret edilmiştir.

1950 Deneyimi ile kamu yönetimi disiplini, dönemin genel karakteristiği çerçevesinde değerlendirildiğinde; kamu yönetimini kalkınma yönetiminin bir aracı olarak tanımlayan, “en iyi, en verimli örgütlenme tarzını” uygulamaya çalışan, örgüt-yapı temelli, pozitivist-evrenselci ve teknisist bir bakış açısına sahiptir. 1950 Deneyimi ile biriken ve gelişen yönetim bilgisi toplumsal-tarihsel- yönetsel gerçeklikle ilgisini kuramamış ve bu açmaz ilerleyen yıllarda “*kimlik krizi*” ifadesiyle tanımlanmıştır. Bu açmazı, Türk yönetim biliminin kültürel göreceliliği göz ardı ederek “*yönetim teknolojisi İthali*”ni ana

uğraş olarak benimsemesini “yerli modeller” çerçevesinde gelişen “çözümleyici” bir nitelik kazanmasına engel oluşturduğu şeklinde değerlendiren Emre (2003: 24), “anlayıp açıklamadan bulunacak çözüm”ün ya soruna uygun olmayacağını ya da ithal olacağını vurgulamıştır. Kimlik krizini aşmanın yolu ise “eleştirel” bir tavır içinde geçmişte, günümüzde ve gelecekte kamu yönetimi nesnesinin varlığına ve varlık nedenine yöneltilen sorular sormak; alanı siyaset bilimi ile eklemlenmek (Üstüner, 1995: 69) biçiminde açıklanmıştır.

3. KAMU YÖNETİMİ DİSİPLİNİNDE VE POLİTİKA BELGELERİNDE DİJİTALLEŞME SÖYLEMİNİN GÖRÜNÜRLÜĞÜ

Çalışmanın önceki bölümünde kamu yönetimi disiplininde 1950 Deneyimi tipolojisi ile teknik bir araç olarak görülerek, sevk-idare temeline indirgenen; siyasetten arındırılmış, işlevci-faydacı ve aktarımcı bir söylemle tarihsel- toplumsal ve yönetsel gerçekle bağlantısını kuramayan bir kamu yönetimi disiplininin yönetime dair “hakikati” bulamayacağı ortaya koyulmuştur.

Bu bölümde ise dijitalleşme söyleminin disipline olası etkisi 1950 Deneyimi bağlamında tartışılacaktır. Söz konusu tartışma özü gereği eleştirel bir nitelik barındırmaktadır. Fakat kamu yönetiminde dijitalleşme söylemine karşı eleştirel bir tutum takınmak teknoloji karşıtlığı olarak değerlendirilmemelidir.

Bilişim teknolojileri, e-devlet, nesnelerin interneti, yapay zekâ, Dördüncü Endüstri Devrimi... Yaklaşık yirmi yıldan fazla bir süredir sosyal ve ekonomik alanlar başta olmak üzere hemen tüm alanları etkileyen bu kavramlar devletlerin yönetim pratiğini de önemli ölçüde değiştirmiştir. E-devlet olarak ifade edilen bu iş görme biçiminin devletin sadece bilgi ve hizmet kanallarında yaşanan bir değişim olarak değil, müşteri/vatandaş memnuniyeti, toplam kalite yönetimi, ağlar ve birlikler

gibi dönüştürücü kavramlardan biri olarak değerlendirilmesi gerektiği (Yıldız, 2014:305) ifade edilmiştir. Ayrıca “yönetim reformu-yeni kamu işletmeciliği” hareketinin de e-devlet kuram ve uygulamasına büyük ölçüde temel oluşturduğu (Yıldız, 2014:305) vurgulanmıştır. Bunun yanında, e-devlet kavramının, “biçiminin nasıl olması gerektiği konusunda tanımlı bir devleti” işaret etmesinin yanı sıra, kamu yönetiminin işlevleri ve bunların yerine getiriliş biçimi bağlamında evrensel ölçütün ‘elektronik’ olduğunu da gösteren bir kavramlaştırma (Törenli, 2012:601-602) olduğu da ifade edilmiştir.

Türkiye’de alanyazın incelendiğinde dijitalleşme söylemi görece olarak kamu yönetiminde kırtasiyeciliğin azaltılması, katılımcılığın artırılması, kamu hizmetlerinin verimli, etkin, şeffaf ve hızlı biçimde sunulması ile ilişkilendirilmiştir ve kamu yönetiminde dijitalleşme olumlanmıştır.

E-devlet, kamu hizmetlerinin etkin, verimli, erişilebilir ve yaygın bir şekilde sunulması; kamu kurumları arasındaki işbirliği ve bilgi bütünlüğünün sağlanması suretiyle yönetsel süreçlerin geliştirilmesi; vatandaşlar, özel sektör ve diğer paydaşlarla iletişimin kolaylaştırılması ve demokratik değer ve uygulamaların teşvik edilmesi için bilgi iletişim teknolojilerinin (BİT) ve özellikle internetin kamu kurumları tarafından kullanılması (Sobacı, 2012:8) olarak tanımlanmış; E-devlet ile amaçlananlar şu şekilde sıralanmıştır: devletin şeffaflaşması, hızlı ve etkin bir şekilde işleyişin sağlanması, her düzeyde vatandaşın yönetime katılımının sağlanması, kurumlar arası bilgi alışverişinin sağlanarak iş ve veri yinelenmesinin önlenmesi, vatandaşların yaşamlarının kolaylaştırılması, karar vericilerin bilgiye dayalı karar verme süreçlerinin geliştirilmesi ve hızlandırılması (TBD, 2002: 22).

Dijitalleşmenin Türk Kamu Yönetiminde uygulanması, bilgi teknolojilerinin kullanımı ile yaygınlaşması için çeşitli politikalar geliştirmiştir. Söz konusu

politikaları Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşların hem parasal kaynak sağlayarak, hem de teknik ve yönetsel destek ve/veya denetim sağlayarak etkiledikleri (Yıldız, 2007: 40) belirtilmiştir.

1993 yılında Dünya Bankası ile kamu sektöründe bilişim teknolojilerinin daha etkin kullanımını kapsayan “*Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon Raporu*” hazırlanmıştır (Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı, 2016: 2). 1998 yılında yayınlanan bir Başbakanlık genelgesiyle e-Avrupa+ ve e-Türkiye çalışmaları doğrultusunda e-devlete geçiş vizyonu oluşturmak amacıyla Kamu Net Teknik Kurulu oluşturulmuş; 2001 yılında e-Avrupa+ girişimine Türkiye taraf olmuş; 2003 yılında “e-Dönüşüm Türkiye Projesi” başlatılmış; 2005 yılında 2006-2010 dönemini kapsayan “Bilgi Toplumu Stratejisi” belirlenmiştir (Balcı, 2008: 324-325). Süreç içerisinde Merkezi Nüfus İşleri Sistemi (MERNİS), Gümrük sistemleri Otomasyon Projesi (GİMOP), Vergi Daireleri Otomasyon Projesi (VEDOP), Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP), Emniyet Bilgi Sistemi (POLNET), Sağlık NET gibi otomasyon sistemleri yaşama geçmiştir (Özata ve Sevinç, 2010: 99). Onuncu Kalkınma Planında (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 54) e-devlete ilişkin hedefler şu şekilde tanımlanmıştır:

“Etkin, katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir kamu yönetimine katkı sağlamak üzere; dezavantajlı kesimler de dâhil kullanıcı ihtiyaçlarına göre tasarlanmış hizmetlerin, kişisel bilgi mahremiyeti ve bilgi güvenliği sağlanarak, çeşitli platformlardan, kullanıcı odaklı, birlikte işler, bütünleşik ve güvenilir şekilde sunulacağı bir e-devlet yapısının oluşturulması temel amaçtır.”

2016 tarihli 65. Hükümet Programında da “Dijital Türkiye Projesinin” hayata geçirileceği; Bilgi Toplumu Stratejisi çerçevesinde, e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı’nı hazırlanacağı ifade edilmiştir (65.

Hükümet Programı, 2006: 27). 2016-2019 dönemi kapsayan “Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı” ile odağında “etkin e-devlet ekosistemi” olacak şekilde daha entegre, teknolojik, katılımcı, inovatif/yenilikçi ve nitelikli bir e-devlet sistemi planlanmıştır (Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı, 2016).

Politika belgelerinde görünür hale gelen ve günümüzde artan bir ivme kazanan e-devlet ve kamu yönetiminde dijitalleşme söyleminin alanyazındaki görünürlüğü değerlendiren Yıldız (2007: 41), yapılan çalışmaların bir e-devlet uygulamasının veya yönetimde teknoloji kullanımının planlama, karar verme ve uygulama süreçlerini nasıl etkilediği ya da bunların kullanımının devlete güven, hesapverirlik, verimlilik, şeffaflık, yolsuzluk, yönetsel etkinlik, iletişim, vatandaşların kamu hizmetlerinin kalitesi gibi etmenleri nasıl etkilediği veya onlardan nasıl etkilendiği konuları üzerinde durulduğu sonucuna ulaşmıştır. Kaya’da (2011: 646) bilişim teknolojilerine ilişkin bilimsel çalışmalarda işlevselci paradigma sınırları içerisinde kalınarak, yönetim bilişim sistemi olgularının etkinlik-verimlilik ekseninden dar bir bakış açısı ile bakıldığından söz etmektedir.

Kamu yönetiminde dijitalleşme ve teknolojiyi tartışan önemli bir girişim Sekizinci Kamu Yönetimi Forumudur. Ana teması “Kamu Yönetimi- Teknoloji” olan forumda teknoloji-kamu yönetimi ilişkisi uygulama, uygulanabilirlik, proje örnekleri üzerinden çoğunlukla olumlu bir bakış açısıyla tartışılmış; eleştirel değerlendirmeler görece azınlıkta kalmıştır. Teknolojinin yansız ve masum bir araç olarak görülmemesi ve üretim amacının ve üretildiği yapıların, ilişkilerden ve usulliklerden ayrı bir olgu olarak görülmemesine işaret eden Üstüner (2011:8), sorgulamacı olmadan devlet ve kamu yönetimini teknoloji ile dost kılmanın ve özellikle teknolojik ürünleri dinamik bir biçimde ve araçsalcı anlayışla kamu yönetimi sistemlerine katma pratiğinin dünyada ve Türkiye’de çok yaygın bir durum olduğunu tespit etmiş (2011:4-5);

kamu yönetiminde en son teknolojiyi “teknik” anlamında oluşturmanın ve kullanmanın kendi başına yeterli ve anlamlı bir durum olmadığına (Üstüner, 2011: 11) dikkat çekmiştir.

1990’lı yıllarda bilişim sistemleri, bilgi iletişim teknolojileri, yönetim bilgi sistemleri ile başlayan süreç internet teknolojisinin hızlı gelişimi ile başka bir yöne savrulmuştur. Bu yön, önceki gelişmelerden farklı biçimde “devrim” olarak nitelendirilmiştir. 4. Sanayi Devrimi terimi her ne kadar 2015 yılında yapılan Dünya Ekonomik Forumunda gündeme gelse de, ilk kez 2011 yılında Almanya Hannover Fuarında “Endüstri 4.0” adı altında tartışılmış; bu devrimin akıllı fabrikaları mümkün kılarak sanal ve fiziksel imalat sistemlerinin küresel planda birbiriyle esnek bir şekilde işbirliği yaptığı bir dünya yarattığı (Schwab, 2017: 16) belirtilmiştir. Davos toplantılarının düzenleyicisi, Dünya Ekonomik Forumu’nun kurucusu ve başkanı olan K. Schwab (2017: 16) “Dördüncü Sanayi Devrimi” adlı kitabında 4. Sanayi Devrimini, “çok daha yaygın ve mobil bir internet, ucuzlayan daha küçük ama daha güçlü sensörler ve yapay zeka ile makine öğrenmesi” olarak karakterize etmiştir. Schwab’a göre (2017:17) birinci sanayi devriminin dersi günümüzde de geçerlidir: “ilerlemenin başlıca belirleyicisi bir toplumun teknolojik inovasyonu kucaklama derecesidir”.

İlerleme, gelişme, kalkınma, verimlilik gibi kavramlara atfedilen evrensellik ve nesnellik iddiası, teknoloji ve dijitalleşme söyleminde de görülmektedir. Oysaki Zengin’in de (2011: 275) ifade ettiği gibi, teknolojinin kendisi bizzat tarihseldir, toplumsaldır; verimlilik kavramı için de aynı durum geçerlidir: özünde, “üretim” niteliğini barındıran bir olgu, belli tercihlere bağlı olup zamanı yüklenmiştir; teknoloji ve verimlilik, yalnızca “saf” iktisadi ya da yönetsel konular değildir. Teknolojiye (elektronik) atfedilen genel-evrensel karakteristik özelliğin nesnellik olduğu, dolayısıyla teknolojinin kavramdaki konumlaşının, devletin özünden çok

biçimine-işleyişine yani kamu yönetimine ilişkin böylesi bir değişimde “evrensellik” iddiasının da taşıyıcısı olduğunu ifade eden Törenli (2012:601); e-devletin, daha çok uygulama alanına bakılarak, kamu kuruluşlarının ve yerel otoritelerin idari yapılarının bilgi ve iletişim teknolojileri destekli modernizasyonu olarak tanımlandığına (Törenli, 2012:620) işaret etmiştir.

Kamu yönetimi disiplinindeki dijitalleşme söyleminin görünürlüğü ve niteliği hakkında Altunok’un (2012) çalışması önemli bilgiler sunmaktadır. Altunok’un (2012) Türk yönetim yazını üzerinden, konu-yaklaşım-kavram etkilenmesi çerçevesinde yaptığı analizde⁷ teknoloji ve e-devlet, bilgi teknolojileri konu başlıklarının 1990’lı yıllarda artış gözlendiği, bu dönemle yönetim destek sistemleri, bilgi çağı, bilgi teknolojileri, ağ teknolojileri ve internet, web siteleri, elektronik iletişim gibi konuların ön plana çıktığını belirtilmiştir. Fakat Altunok’un (2012:264) makalelerinin niteliksel yönüne ilişkin tespiti dikkate değerdir:

“...bu konuda yürütülen çalışmaların sorunun sosyolojik boyutunu çok fazla incelemedikleri daha çok teknolojik kolaylık çerçevesinde konuyu ele aldıkları görülmektedir.”

Alanyazına ilişkin diğer bir değerlendirme Yıldız ve Polat’a (2012:630) aittir: e-devleti teknolojik bir süreç olarak algılayıp teknik kararlar ile sınırlayan bir bakış açısının, e-devletin çevresini kuşatan siyasal sistemi ve kararları algılayamama tehlikesini barındırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca gelir ve eğitim seviyesi, yaş, cinsiyet gibi sosyo-ekonomik koşullar bakımından farklı birey ve grupların BİT’lere erişimindeki

⁷ Araştırma’da beş temel akademik dergide (AİD, TİD, MD, AÜSBF Dergisi ve AÜHF Dergisi) yayımlanan makaleler her bir derginin yayımlanmaya başladığı yıl ile 2000 yılı arasındaki dönemde çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. Konu incelemesi başlığında analizin yöntem ve kapsamına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: Altunok, M.(2012). *Türkiye’de Kamu Yönetimi Düşüncesi: Tarihsellik ve Disipliner Bağlılık*, Gazi Kitabevi, Ankara. ss.209-218.

eşitsizliği ifade eden sayısal bölünme ile internet ve benzeri teknolojilerinin var olan eşitsizliği pekiştirme tehlikesine (Yıldız ve Polat, 2012: 632) işaret edilmiştir.

4. SONUÇ

Çalışmanın temel amacı dijitalleşme söyleminin Türk kamu yönetimi disiplininin gelişimine nasıl bir etki-katkı sunacağını tartışmaktır. Bu tartışma çalışmanın genel varsayımı olan 1950 döneminin kamu yönetimi disiplini kurgulama girişimi ile günümüz dijitalleşme söyleminin benzer özellikler barındırması çerçevesinde “1950 Deneyimi” tipolojisi oluşturularak yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada aktarılan alanyazın ve görgül araştırmalara ilişkin veriler doğrultusunda, 1950 Deneyimi kalkınma, gelişme, ilerleme ve verimlilik gibi kavramların evrensel bir gerçeklik olduğunu vurgulamış ve onlara ulaşmanın yolunun ise “*idare aygıtının modernizasyonundan*” geçtiğini ortaya koymuştur. Çalışmada oluşturulan 1950 Deneyimi tipolojisi ile kamu yönetimi disiplini; “örgüt geliştirme”, “yönetim-organizasyon”, “sevk-idare” gibi görece daha teknik ve uygulamaya dönük dar bir alanla, “örgüt- yapı” gibi kısıtlı bir analiz ölçeğiyle, “en iyi, en rasyonel, en moderne ulaşma” çabasıyla evrensel-pozitivist bir yöntemle, Amerikan yazını ve uzmanlarının etkisi altında aktarmacı bir nitelik sergilemiştir.

Çalışmada ortaya konulan görgül araştırmalar ve alanyazın incelemesi sonucunda benzer bir pozitivist- teknisist anlayış ile evrensellik- nesnellik iddiasının dijitalleşme söylemi üzerinden de izlenebileceği görülmüştür. 1950 Deneyimi ve dijital kamu yönetimi söyleminin disiplini dönüştürmedeki benzerliklerinin referans noktaları özdeştir. Her iki bakış açısı da yönetim teknolojisinin içine gömülü haldeki ön kabulleri ve değer yargılarını barındıran; kamu yönetiminin uğraşının işlevsel ve teknik bir alan olduğunu vurgulayan; dolayısıyla toplumsal

gerçeklikte bir karşılığı olmamasına rağmen siyaset- yönetim ayrımını onaylayan, “*her şeye rağmen verimlilik*” saplantısını yineleyen özellikler içermektedir.

Dijitalleşme söyleminin kamu yönetimi disiplinine olası etkisi nedir? Çalışma boyunca ortaya konan değerlendirme ve veriler sonucunda dijitalleşme söyleminin, disiplini 1950 dönemindeki benzer bir niteliğe savuracağı öngörülmektedir. Bu tespit ne anlama gelmektedir? Bilişim teknolojileri, bilgi ve iletişim teknolojileri, nesnelerin interneti, yapay zekâ, Dördüncü Endüstri Devrimi, İnternet gibi kavramlarla, teknolojilerle ve süreçlerle genişleyen dijitalleşme söylemi, kamu yönetimini teknik bir aygıt olarak kavrayarak; disiplini zaman ve mekân algısından bağımsız bir alana sıkıştırma eğilimindedir. Bu eğilim kamu yönetimi disiplininin ürettiği bilginin yönetsel gerçekliğe dair “hakikati” bulamaması anlamına gelir. Söz konusu eğilimin yönü ve niteliğinin, kamu yönetiminde dijitalleşme söylemini kazananları ve kaybedenleri ile değerlendirerek; bu olguya zaman ve mekân boyutu katıp onu iktisadi ve toplumsal ilişkiler içerisinde ele alarak değişebileceği ve böylece dijitalleşme söyleminin disipline gerçek bir tartışma zemini sunabileceği öngörülebilir.

KAYNAKÇA

1. ALTUNOK, M. (2012). Türkiye’de Kamu Yönetimi Düşüncesi: Tarihsellik ve Disipliner Bağımlılık, Gazi Kitabevi, Ankara.
2. BALCI, A. (2008). “e-Devlet: Kamu Yönetiminde Yeni Perspektifler, Fırsatlar ve Zorluklar”, s. 317-336, (Ed.) BALCI, A. vd., Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Seçkin, Ankara.
3. BERKMAN, A. Ü. (1987). "Amme İdaresi Dergisi'nde Yayımlanan Makaleler ve Türk Yönetim Bilimi", AİD, 20/4: 19-42.
4. BERKMAN, A.Ü. ve KOZAN, K. (1979). “Amme İdaresi Dergisi'nde

- Yayımlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme”, AİD, 12/1:9-26.
5. DİMOCK, M. (1954). “Amme İdaresinde Yeni Gelişmeler”, AÜSBF Dergisi, X/1: 59-85.
 6. EMRE, C. (2003). “Yönetim Bilimi”, s.3-23, Yönetim Bilimi Yazıları, İmaj Yayıncılık, Ankara.
 7. ERGUN, T. vd. (1995). Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyum Bildirileri, Cilt I, TODAİE Yayını, Ankara.
 8. GÜLER, B. A. (2010). Türkiye'nin Yönetimi-Yapı, İmge Yayınevi (4.baskı), Ankara.
 9. GÜLER, B.A. (2008). “1950’li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini: Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleşmişti?”, Memleket Siyaset Yönetim, 7: 6-28.
 10. GÜLER, B. A.(1994). “Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi”, AİD, 27/4: 3-19.
 11. HEPER, M. (1973). Modernleşme ve Bürokrasi: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimine Giriş, Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara.
 12. HİRSCHMAN, A.O. (2015). “Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi”, s.23-52, (ed.) ŞENSES, F., Kalkınma İktisadi Yükselişi ve Gerilemesi, İletişim Yayınları, Ankara.
 13. KALKINMA BAKANLIĞI (2013). “Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)”, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: Eylül 7, 2017).
 14. KAYA, B. T.(2011). “Yönetim Bilişim Sistemleri Disiplininin Yönetim Bilimi ile Kuramsal Etkileşimleri”, s. 628- 669, (Der.), ASLAN, O. E. vd., Kamu Yönetimi ve Teknoloji, KAYFOR 2010, TODAİE Yayını, Ankara.
 15. KESKİN, N. E. (2008). “Türkiye’de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910”, Amme İdaresi Dergisi, 41/4: 1-25.
 16. KESKİN, N. E. (2006). “Türkiye’de Kamu Yönetimi Disiplininin ‘Köken’ Sorunu”, Amme İdaresi Dergisi, 39/2: 1-28.
 17. MIHÇIOĞLU, C. (1990). Yönetim Bilimi Ders Notları, AÜSBF, Ankara.
 18. MIHÇIOĞLU, C.(1988). Türkiye’de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları, AÜSBF Yayınları, Ankara.
 19. ONAR, S. S. (2003). “İdare İlimi ve İdare Hukuku Bakımından Türkiye’nin ve Hukuki Bünyesinin Geçirdiği İstihaleler ve Bugünkü Durum”, s. 3-34, (der.) AYKAÇ, B. vd., Türkiye’de Kamu Yönetimi, Yargı Yayınevi, Ankara.
 20. ÖZATA, M ve SEVİNÇ, İ. (2010). Türk Kamu Yönetiminde Bilgi Sistemleri ve E-Dönüşüm, Eğitim Akademi Yayınları, Konya.
 21. ÖZEN, Ş.(1995). “Kamu Yönetimi Yazınımız ve Örgütler- Yönetim Çalışma Alanı: Tehlikeli İlişkiler”, s.71-96, (Der) ERGUN, T., Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, TODAİE Yayını, Ankara.
 22. SAN, Ç. (1993). “Karşılaştırma Yönteminde Zaman ve Mekân Boyutları,” AÜSBF Dergisi, 48/1: 155-159.
 23. SCHWAB, K. (2017). Dördüncü Sanayi Devrimi, (Çev.) DİCLELİ, Z., Optimist, İstanbul.
 24. SİMON, H. A. (1952). “Development of Theory of Democratic Administration: Replies and Comments”, The American Political Science Review, 46/2: 494-496.
 25. SOBACI, Z. (2012). “E-Devlet: Kuramsal Bir Bakış”, s.3-37, (Ed.) SOBACI, Z. ve YILDIZ, M., E-Devlet Kamu Yönetimi ve Teknoloji İlişkisinde Güncel Gelişmeler, Nobel, Ankara.
 26. SOYSAL, M. (2010). “Kamu Yönetiminde Kurthan Fişek İlginçliği”, (Ed.) SAYAN, İ.Ö., Prof. Dr. Kurthan

- Fişek İçin: Yönetim Üzerine, KAYAUM, Ankara.
27. SÜRGİT, K.(1979). “Kuruluşundan Günümüze Dek (1952-1974) Türkiye ve Amme İdaresi Enstitüsünün Organizasyon ve Metot Etkinlikleri”, AİD, 12/1:27-53.
28. ŞAYLAN, G. (2000). “Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler”, Amme İdaresi Dergisi, 33/2: 1-22.
29. TÖRENLİ, N. (2012). “E-devlet Alanında Başlıca Sorunlar ve Eleştiriler”, s. 599-622, (Ed.) SOBACI, Z. ve YILDIZ, M., E-Devlet Kamu Yönetimi ve Teknoloji İlişkisinde Güncel Gelişmeler, Nobel, Ankara.
30. TÜRKİYE BİLİŞİM DERNEĞİ (TBD).(2002). E-Devlet Yolunda Türkiye, Kamu-BİB- Kamu Bilgi İşlem Yöneticileri Birliği.
31. ULUSAL E-DEVLET STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI (2016): <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160719M2-1-1.pdf> (Erişim Tarihi: Eylül 7, 2017)
32. ÜSDİKEN, B. ve ÇETİN, D. (1999). “Türkiye’de Akademik Dünyanın Yönetme İşine Yaklaşımında 1950’li Yıllarla Birlikte Ne Değişti?”, AİD, 32/4: 48-65.
33. ÜSTÜNER, Y. (2011). “Kamu Yönetimi ve Teknoloji”, s. 3-11, (Der.), ASLAN, O. E. vd., Kamu Yönetimi ve Teknoloji, KAYFOR 2010, TODAİE Yayını, Ankara.
34. ÜSTÜNER, Y. (1995). “Kamu Yönetimi Disiplininde ‘Kimlik Sorunsalı’ ”, s. 59-69, (Der) ERGUN, T., Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, TODAİE Yayını, Ankara.
35. WALDO, D. (1952a). “The Development of Theory of Democratic Administration”, The American Political Science Review , 46/1: 81-103.
36. WALDO, D.(1952b). “Development of Theory of Democratic Administration: Replies and Comments”, The American Political Science Review, 46/2: 500-503.
37. YILDIZ, M. (2014). “Elektronik (E)-Devlet Kuram ve Uygulamasına Genel Bir Bakış ve Değerlendirme”, s. 303-324, (Ed.) ACAR, M. ve ÖZGÜR, H., Çağdaş Kamu Yönetimi I, Nobel, Ankara.
38. YILDIZ, M. (2007). “Uluslararası Kuruluşların Türkiye’nin E-Devlet Siyasalarına Etkisi”, AİD, 40/2: 39-55.
39. YILDIZ, M. ve POLAT, R.K. (2012). “Türkiye’deki E-Devlet Araştırma ve Uygulamalarının Eleştirel Bir Değerlendirmesi ve Öneriler”, s.623-647, (Ed.) SOBACI, Z. ve YILDIZ, M., E-Devlet Kamu Yönetimi ve Teknoloji İlişkisinde Güncel Gelişmeler, Nobel, Ankara.
40. ZENGİN, O. (2011). “ Verimlilik ve Teknoloji”, s. 254-278, (Der.), ASLAN, O. E. vd. , Kamu Yönetimi ve Teknoloji, KAYFOR 2010, TODAİE Yayını, Ankara.
41. 65.HÜKÜMET PROGRAMI (2006), <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/65.-hukumet-programi/84149#1> (Erişim Tarihi: Eylül 7, 2017).